

BIULETYN SOCJOLOGII RELIGII (68)

ZAWARTOŚĆ: I. Polityka w nauczaniu Jana Pawła II; II. Religijność a integracja kulturowa Palestyńczyków w Polsce*

I. POLITYKA W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Jan Paweł II od początku pontyfikatu (1978-2005) wyznaczył podwójny cel „geopolitycznej” działalności papieża: troskę o pokój i obronę praw człowieka.¹ Wprowadzał nauczanie II Soboru Watykańskiego (1962-1965) w życie Kościoła (dotyczyło to również rozumienia przez Kościół działalności politycznej).² Okazał się – jak uważa Claudio Gentili – moralnym przywódcą zglobalizowanego świata.³ Jako biskup Rzymu i głowa Państwa Watykańskiego nie dysponował żadną siłą militarną ani gospodarczą.⁴ Bronią papieża było słowo i własny przykład.⁵ Wielokrotnie powtarzał: „Nie mogę unikać ryzyka. Muszę spotkać się z ludźmi, przywódcami i politykami”.⁶ Podkreślał, że nie wolno ignorować politycznego aspektu życia, przede wszystkim, gdy w grę wchodzi los narodów.⁷

Siła pontyfikatu papieża Jana Pawła II leżała w charyzmie moralnego przekonywania, m.in. przez szeroką sieć stosunków dyplomatycznych.⁸ Ukazując związek między głębokim przekonaniem moralnym a skutecznością polityczną, jednocześnie utrzymywał politykę we właściwych dla niej granicach.⁹

* Redaktorem Biuletynu Socjologii religii jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa.

¹ B. L e c o m t e, *Pasterz*, tłum. M. R o m a n e k i i n., Kraków 2006, s. 452.

² K. T y s z k a, *Polityka według Jana Pawła II*, Collectanea Theologica 4/2006, s. 179.

³ C. G e n t i l i, *Jan Paweł II i Benedykt XVI*, tłum. T. Ż e l e ź n i k, Społeczeństwo 2/2005, s. 201.

⁴ G. W e i g e l, *Papieżstwo i władza*, tłum. D. C h a b r a j s k a, Ethos 3-4/2002, s. 325.

⁵ J.M. N o w a k o w s k i, *Cylinder i tiera*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/TK/watykan_cylinderit.htm/ (dostęp: 10 V 2008).

⁶ M. T o s a t t i, *Jan Paweł II – wizerunek pontyfikatu*, tłum. A. I m i e l i Ń s k a, O. T y c i Ń s k i, b.m.r.w., s. 102.

⁷ *Tamże*; zob. D. Z b y t e k, *Polityka Kościoła w 21. wieku*, Dziś 6/2004, s. 190-195.

⁸ G. W e i g e l, *Papieżstwo i władza*, s. 325.

⁹ *Tamże*, s. 326.

George Weigel, biograf papieża, podkreśla, że Jan Paweł II przekształcił Urząd Piotrowy – papieństwo – w urząd globalnego świadectwa moralnego, odnoszącego rzeczywiste efekty w polityce wewnętrzpaństwowej i międzynarodowej.¹⁰

Pojęcie polityki w nauczaniu Kościoła katolickiego i Jana Pawła II

We współczesnym nauczaniu Kościoła katolickiego pojęcie „polityka” jest rozumiane dwojako. W szerszym znaczeniu odnosi się do wszystkiego, co „wiąże się z godnością i podstawowymi prawami człowieka, dobrem wspólnym, sprawiedliwością społeczną”,¹¹ w którą zaangażowani są wszyscy obywatele. W węższym zaś bardziej adekwatne jest pojęcie „zaangażowanie polityczne”, rozumiane „w sensie podejmowania konkretnych decyzji, formułowania programów, prowadzenia kampanii, działania w organach przedstawicielskich, sprawowania władzy”.¹² W drugim znaczeniu w politykę zaangażowana jest niewielka grupa osób.¹³ Doktryna polityczna Kościoła określa środki i metody wcielania w życie pożądanego obrazu świata.¹⁴

Należy zgodzić się Beatą Fastyn, że polityka i religia w pontyfikacie Jana Pawła II nakładały się na siebie i przeplatały.¹⁵ W przemówieniach papieża często można znaleźć wątki polityczne czy odniesienia do współczesnej sytuacji międzynarodowej.¹⁶ Elementy społeczne i polityczne w publicznych wystąpieniach trzeba zawsze postrzegać w kontekście religijnym.¹⁷

Polityka w papieskim rozumieniu to wszelka ludzka działalność, nacechowana roztropnością, która zmierza do wspólnego dobra. Jest mocno osadzona w miłości i solidarności społecznej.¹⁸ Źródłem sukcesów Jana Pawła II było nieprzejdane stanowisko w kluczowych kwestiach nauki Kościoła, a „polityką”, którą się kierował, był Dekalog.¹⁹ Główna podstawa pokoju to imperatyw Dekalogu „Nie zabijaj!”²⁰ Dekalog jest uniwersalną podstawą etyczną współżycia

¹⁰ Tenże, *Porządek świata*, tłum. D. Chabrajńska, *Ethos* 3-4/2005, s. 93.

¹¹ P. Nitecki, *Polityka*, w: A. Zwołiński (red.), *Encyklopedia nauczania społecznego*, Radom 2003, s. 372.

¹² *Tamże*.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ W. Mysiek, *Společno-polityczna doktryna Kościoła papieża Jana XXIII i Pawła VI*, Warszawa 1981, s. 404.

¹⁵ B. Fastyn, *Jan Paweł II wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego*, Warszawa 2004, s. 76.

¹⁶ *Tamże*, s. 87.

¹⁷ S. Opicla, *Jan Paweł II wobec człowieka (I)*, *Przegląd Powszechny* 2/2007, s. 63.

¹⁸ K. Tysszka, *Polityka według Jana Pawła II*, s. 181.

¹⁹ C. Rysszka, *Jan Paweł II Wielki*, Częstochowa 2005, s. 475.

²⁰ J. M. Dołęga, *Zasady cywilizacji życia, pokoju i miłości w ujęciu Jana Pawła II*, *Studia Teologiczne*, t. 21, 2003, s. 335, przyp. 17.

wszystkich ludzi.²¹ W nim podane zostały prawa człowieka, które są dobrem całej ludzkości.²²

Jan Paweł II w przemówieniu do biskupów polskich 15 I 1993 r. podkreślił, że „Kościół, który z racji swego zadania i kompetencji w żaden sposób nie utożsamia się ze wspólnotą polityczną, ani nie wiąże się z żadnym systemem politycznym, jest zarazem znakiem i zabezpieczeniem transcendentnego charakteru osoby ludzkiej (*Gaudium et spes*, nr 78)”.²³ Uważał, że księża katolicy mają prawo do własnych wyborów politycznych, jednak muszą pamiętać, że „partii politycznej nie można nigdy utożsamiać z prawdą Ewangelii, dlatego też żadna partia, w odróżnieniu od Ewangelii, nie może stać się nigdy przedmiotem absolutnego wyboru”.²⁴

W 1979 r. w przemówieniu w Puebla (Meksyk) papież powiedział, że nie można mieszać spraw Bożych z polityką: „Chrystus nie podziela stanowiska tych, którzy mieszały sprawy Boże z polityką. Odrzuca zdecydowanie stosowanie przemocy. Kieruje swoje orędzie nawrócenia do wszystkich, nie wykluczając celników. Perspektywa Jego misji jest o wiele głębsza. Polega na integralnym zbawieniu przez miłość przemieniającą i przynoszącą pokój, przez przebaczenie i pojednanie”.²⁵

Papież wielokrotnie podkreślał, że działania polityczne mogą prowadzić do ideologizacji polityki. W Parlamencie Europejskim w Strasburgu²⁶ w 1988 r. powiedział: „Największe jednak zagrożenia naszych czasów pochodzą ze strony ideologii, które absolutyzują społeczeństwo jako takie lub dominującą grupę, gardzącą osobą ludzką i jej wolnością”.²⁷

Jan Paweł II „przekroczył” najpopularniejsze znaczenie polityki, rozumianej jako sztuka zdobywania, sprawowania i utrzymywania władzy, podkreślając szerszy aspekt tego pojęcia oraz widząc w nim jedną z form realizacji powołania chrześcijańskiego do udziału w dziele ewangelizacji, w duchu współodpo-

²¹ S. Ewertowski, *Jan Paweł II „Prawa człowieka warunkiem pokoju w Europie”*, *Etckie Studia Teologiczne* t. 4, 2003, s. 74, przyp. 151.

²² *Tamże*.

²³ Por. J. Mariński, *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym. Polska lat dziewięćdziesiątych*, Lublin 1993, s. 256.

²⁴ M. Drzonek, *Polityka i religia – kilka uwag o wzajemnych relacjach*, w: T. Sikorski, A. Wątor (red.), *Religia jako źródło inspiracji w polskiej myśli politycznej XIX-XXI wieku*, Szczecin 2007, s. 48, przyp. 20.

²⁵ M. Zięba, *Epoka Jana Pawła II. Zrozumieć niezwykły pontyfikat*, Poznań 2006, s. 22.

²⁶ Zob. J.-B. Raïmond, *Jan Paweł II. Papież w samym sercu historii. Apostoł prawdy i wolności jako dyplomata i polityk*, tłum. T. Olszewski, Gniezno 2000, s. 38-41.

²⁷ S. Fel, J. Kupy (red.), *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, Katowice 2007, s. 271, przyp. 14, 15.

wiedzialności za losy społeczności.²⁸ Uświadamiał światu, że nie można oddzielać religii od polityki, a w pewnych okolicznościach religia musi zabrać głos w świecie polityki.²⁹

Zaangażowanie w politykę

Papież spotykał się z przywódcami, nawet niedemokratycznie wybranymi i rządzącymi autorytarnymi metodami, przypominając, że polityczne autorytety są i muszą na zawsze pozostawać na służbie dobra narodów i osób.³⁰ Wniósł nowe elementy do wcześniejszej doktryny społecznej Kościoła katolickiego na temat polityki. Kiedyś nauczanie koncentrowało się przede wszystkim na wskazaniach moralnych, dotyczących bezpośredniej działalności tzw. zawodowych polityków.³¹ Za pontyfikatu papieża Polaka podkreśla się wyraźniej szersze znaczenie tego pojęcia – w polityce uczestniczą wszyscy obywatele w różnej formie, zgodnie z własnym powołaniem.³² Dokumenty Jana Pawła II, w których podejmował zagadnienie możliwości zaangażowania się chrześcijan w świecie współczesnym, to encykliki: *Laborem exercens*,³³ *Sollicitudo rei socialis*,³⁴ *Centesimus annus*,³⁵ adhortacje: *Catechesi tradendae*,³⁶ *Christifideles laici*.³⁷

Na polecenie Jana Pawła II 24 XI 2002 r. została ogłoszona *Nota doktrynalna Kongregacji Nauki Wiary o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu publicznym*.³⁸ Nota przypomina, że zadaniem Kościoła katolickiego nie jest formułowanie konkretnych rozwiązań politycznych, a życie polityczne wymaga oparcia na mocnych zasadach, które nie dopuszczają kompromisu.³⁹

W encyklice *Christifideles laici* czytamy, że: „Nowe sytuacje – zarówno w Kościele, jak i w życiu społecznym, ekonomicznym, politycznym i kultural-

²⁸ P. Nitecki, *Polityka*, s. 376.

²⁹ M. Kopp (oprac.), *Pojednanie światów. Dialog z religiami Jan Paweł II*, tłum. T. Szafranski, Warszawa 2006, s. 21.

³⁰ S. Opieła, *Jan Paweł II wobec człowieka (I)*, s. 66.

³¹ P. Nitecki, *Polityka*, s. 374.

³² *Tamże*.

³³ Zob. Jan Paweł II, *Laborem exercens: tekst i komentarze*, Lublin 1986.

³⁴ Zob. L'Osservatore Romano (wyd. pol.) 1/1988, s. 7-15.

³⁵ Zob. Jan Paweł II, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1996, s. 619-702.

³⁶ Zob. tenże, *Encykliki i adhortacje 1979-1981: Redemptor hominis, Dives in misericordia, Laborem exercens, Catechesi tradendae, Familiaris consortio*, Warszawa 1983, s. 161-219.

³⁷ A. Zwołiński, *Katolik i polityka*, Kraków 1999, s. 37; zob. L'Osservatore Romano (wyd. pol.) 12/1988, s. 9-24.

³⁸ Zob. Kongregacja Nauki Wiary, *Nota doktrynalna o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu politycznym*, Poznań 2003.

³⁹ Por. P. Nitecki, *Polityka*, s. 376.

nym – domagają się dzisiaj i ze szczególną siłą zaangażowania świeckich”.⁴⁰ „Pod nazwą świeckich (...) rozumie się tutaj wszystkich chrześcijan nie będących członkami stanu kapłańskiego i stanu zakonnego prawnie ustanowionego w Kościele, mianowicie wiernych chrześcijan, którzy jako wcieleni przez chrzest w Chrystusa, ustanowieni jako Lud Boży i uczynieni na swój sposób uczestnikami kapłańskiego, prorockiego i królewskiego urzędu Chrystusowego, ze swej strony sprawują właściwe całemu ludowi chrześcijańskiemu postąnnictwo w Kościele i w świecie”.⁴¹ Ponadto papież podkreślił w niniejszym dokumencie, że: „Ani oskarżenia o karierowiczostwo, o kult władzy, o egoizm i korupcję, które nierzadko są kierowane pod adresem ludzi wchodzących w skład rządu, parlamentu, klasy panującej czy partii politycznej, ani dość rozpowszechniony pogląd, że polityka musi być terenem moralnego zagrożenia, bynajmniej nie usprawiedliwiają sceptycyzmu i nieobecności chrześcijan w sprawach publicznych”.⁴²

Podczas audiencji z okazji Jubileuszu Parlamentarzystów i Polityków (Watykan, 4 XI 2000 r.) papież przypomniał, że „chrześcijanin, który uprawia politykę – i pragnie czynić to «po chrześcijańsku» – winien działać bezinteresownie, nie szukając korzyści dla siebie ani dla swojego ugrupowania czy partii, ale dla dobra wszystkich i każdego, a zatem przede wszystkim tych, których sytuacja w społeczeństwie jest najtrudniejsza”.⁴³

Jan Paweł II podkreślał, że aktywność polityczna łączy się z zachowaniem autonomii polityki i religii. Zaangażowanie katolików nie może jednak dopuszczać kompromisu, który wiązałby się z przekreśleniem świadectwa chrześcijańskiej wiary w świecie, z wewnętrzną jednością oraz z godnością samych wiernych.⁴⁴

Troska o dobro wspólne

W encyklice *Laborem exercens* papież podkreślił, że polityka jest „roztropną troską o dobro wspólne”.⁴⁵ Dobro wspólne – napisał w adhortacji *Christifideles laici* – „objemuje sumę tych warunków życia społecznego, dzięki którym

⁴⁰ *Christifideles laici* nr 3.

⁴¹ *Tamże* nr 9.

⁴² *Tamże* nr 42; zob. P. Mażurkiewicz, *Wyzwania jakie stoją przed chrześcijaninem biorącym udział w polityce*, *Chrześcijaństwo – świat – polityka. Zeszyty społecznej myśli Kościoła* 2/ 2010, s. 27-32.

⁴³ A. Wierczorek (oprac.), *Jan Paweł II do polityków (1978-2005)*, Warszawa 2011, s. 809.

⁴⁴ A. Zwołiński, *Polityczna działalność*, w: t. e. n. z. e. (red.), *Encyklopedia nauczania społecznego*, s. 369.

⁴⁵ *Laborem exercens* nr 20; por. J. Kowalczyk, *Papież i dyplomacja pokaju*, *Ethos* 3-4/ 2003, s. 168, przyp. 1.

jednostki, rodziny i zrzeczenia mogą pełniej i łatwiej osiągnąć swoją doskonałość⁴⁶. Jan Paweł II wielokrotnie przypominał, że człowiek i jego dobro muszą być zawsze najważniejszym celem działalności politycznej.⁴⁷

Wielokrotnie konstatował, że „troska o dobro wspólne winna być realizowana przez wszystkich obywateli i winna przejawiać się we wszystkich sektorach życia społecznego. W szczególności jednak sposób troski o dobro wspólne jest wymagana w dziedzinie polityki. Mam tu na myśli tych, którzy oddają się całkowicie działalności politycznej, jak i poszczególnych obywateli. Wykonywanie władzy politycznej, czy to we wspólnocie, czy to w instytucjach reprezentujących państwo, powinno odbywać się ofiarną służbą człowiekowi i społeczeństwu, nie zaś szukaniem własnych czy grupowych korzyści z pominięciem dobra wspólnego całego narodu”.⁴⁸

Podczas audiencji dla francuskich parlamentarzystów (Watykan, 3 III 1981 r.) Jan Paweł II zaznaczył, że „służyć społeczeństwu, to znaczy gorąco popierać dobro wspólne całego narodu i całego ludu. Chodzi o to, by przekraczać egoizm jednostek oraz grup szkodzących interesom innych ludzi”.⁴⁹

Pokój i jego cztery filary – prawda, wolność, sprawiedliwość, miłość

Jako reprezentant podmiotu stosunków międzynarodowych (Watykanu) Jan Paweł II często zwracał się bezpośrednio z apelami o pokój do przywódców innych państw oraz organizacji międzynarodowych.⁵⁰ Wyrazem papieskiej troski o pokój⁵¹ była jego aktywność mediacyjna w wielu konfliktach regionalnych, np. jego apele o pokój w wojnie domowej w Libanie, sprawiedliwe uregulowanie problemu palestyńskiego, apele o zaprzestanie dewastacji środowiska naturalnego.⁵² Występował przeciwko realizowaniu polityki za pomocą działań zbrojnych. Nawoływał do prowadzenia negocjacji między zwaśnionymi stronami, nawet jeśli pokój wydawał się niemożliwy.⁵³

Adresatem programu wychowanie dla pokoju są m.in. politycy i przywódcy państw. Zdaniem Jana Pawła II, ten program był podstawowym środkiem zabez-

⁴⁶ *Christifideles laici* nr 42; por. tamże, s. 168, przyp. 2.

⁴⁷ *Dyplomacja Stolicy Apostolskiej*, w: G. Połak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 2, Warszawa 2005, s. 75.

⁴⁸ S. Słowiński, R. Zenderowski, *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*, Wrocław 2003, s. 298.

⁴⁹ A. Więczorek (oprac.), *Jan Paweł II do polityków (1978-2005)*, s. 217.

⁵⁰ J. Dębowski, *Watykańska doktryna pokoju i jej polskie odniesienia*, Białystok 1991, s. 153.

⁵¹ Zob. P.J. Lasanta, *Juan Pablo II: mensajero de la paz*, Madrid 2001; D. Del Rio, *Jean Paul II: le soldat de paix*, Paris 2002.

⁵² J. Dębowski, *Watykańska doktryna pokoju i jej polskie odniesienia*, s. 154.

⁵³ *Wojna*, w: G. Połak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 6, s. 287-288.

pieczenia i budowania pokoju we współczesnym świecie.⁵⁴ Wzywał polityków, by stosowali metody dialogu i kompromisu, nie zaś przemocy, by cechowali się zdolnością do szacunku, do prawdy, życzliwości, braterstwa, zajęli się problemami dotyczącymi handlu bronią i rozbrojeniem, uznawali prawo do wolności religijnej.⁵⁵ Rozbieżności między papieskim punktem widzenia a wizją polityków istniały zawsze, ponieważ politycy dążą do prostych rozwiązań, zaś papieskie nauczanie było bardziej skomplikowane.⁵⁶

Papież uważał, że dialog ma siłę polityczną.⁵⁷ Podkreślał, że jest elementem działania dla pokoju. Apelował do przywódców narodów o tworzenie struktur dialogu jako zabezpieczenie przed zagrożeniem dla pokoju.⁵⁸ Stosunki między państwami i kulturami powinny odbywać się w atmosferze dialogu.⁵⁹

Podczas spotkania z członkami Kolegialnego Prezydium Bośni i Hercegowiny (13 IV 1997 r.) papież podkreślił, że „metoda, którą należy zawsze stosować w rozwiązywaniu problemów (...) jest dialog oparty na umiejętności słuchania drugiej strony i na wzajemnym szacunku. Metoda dialogu, akceptowana coraz powszechniej, choć nie bez trudności, wymaga bowiem od jego uczestników lojalności, odwagi, cierpliwości, wytrwałości. Trud takiego spotkania z pewnością przyniesie obfite owoce”.⁶⁰

Na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych 2 X 1979 r. Jan Paweł II przemówił do przedstawicieli narodów świata: „Pokój nie jest utopią ani nieosiągalnym ideałem, ani snem nie do zrealizowania. Wojna nie jest klęską nieuniknioną. Pokój jest możliwy. I dlatego, że jest możliwy, pokój jest obowiązkiem. Obowiązkiem bardzo poważnym. Odpowiedzialnością najwyższą. Pokój jest trudny, tak, wymaga on dużo dobrej woli, mądrości i wytrwałości. Ale człowiek może i powinien sprawić, aby siła rozumu zwyciężyła nad racjami siły”.⁶¹

Jan Paweł II, kontynuując w zmieniających się warunkach filozofię pokoju swoich poprzedników, wniósł do niej nowe elementy doktrynalne.⁶² Program swój opierał na poszanowaniu praw ludzkich, jak również na poszanowaniu

⁵⁴ R. R a j e c k i, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989, s. 44.

⁵⁵ D. B a c h - G o l e c k a, „Elementar= pokój” – *Orędzie papieża Jana Pawła II z okazji Światowych Dni Pokoju (1979-2005)*, Studia Loviciensia 7/2005, s. 82-83.

⁵⁶ M. Z i ę b a, *Wąska szczelinka*, rozm. T. W i ś c i c k i, *Więź* 3/2004, s. 31.

⁵⁷ K. A. P a r z y c h, *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, Olsztyn 2000, s. 254, przyp. 239.

⁵⁸ *Tamże*, s. 257, przyp. 275.

⁵⁹ *Tamże*, przyp. 278.

⁶⁰ A. W i c c z o r e k (oprac.), *Jan Paweł II do polityków (1978-2005)*, s. 753-754.

⁶¹ J. K o n d z i e l a, *Pokój w nauce Kościoła. Pius XII – Jan Paweł II*, s. 47, Lublin 1992, przyp. 43.

⁶² J. B o r g o s z, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989, s. 290.

wartości etycznych: prawdy, wolności, sprawiedliwości i miłości⁶⁵ (Jan XXIII wymieniał je w encyklice *Pacem in terris*⁶⁴). Pokój jest zwłaszcza programem osobistym, czyli traktowaniem życia jako daru, odrzuceniem idei panowania za pomocą siły, przekonaniem, że jedynie w zrozumieniu i w dialogu drugi człowiek otwiera się przed innym i wzbogaca go.⁶⁵ Ponadto pokój to zadanie społeczne.⁶⁶

Jan Paweł II wielokrotnie podkreślał, że warunkiem długofalowej skuteczności polityki, jak również trwałego pokoju jest prawda⁶⁷ (łac. *veritas* – wszystko, co znajduje potwierdzenie w obiektywnej rzeczywistości).⁶⁸ Duży nacisk położył na dokonanie „rachunku sumienia” Kościoła katolickiego, ponieważ prawda, nawet gorzka, ma moc wyzwalającą, dlatego należy się z nią zmierzyć.⁶⁹ Zaznaczał, że „istotnie nie wolno odwracać się od prawdy, zaprzestać jej głoszenia, ukrywać, nawet jeśli jest to prawda trudna, a jej wyjaśnienie wiąże się z wielkim bólem”.⁷⁰

W encyklice *Fides et ratio* Jan Paweł II podkreślał, że „wiarą w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwnie stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi”.⁷¹

Papież wymieniał cały katalog szczegółowych wolności, które można ująć w kilku zasadniczych płaszczyznach: sferze kulturowej, małżeńsko-rodzinnej, społeczno-gospodarczej, politycznej, religijnej.⁷²

⁶⁵ R. Rajewski, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, s. 41; zob. A. Modrzejewski, *Universalistyczna wizja ładu światowego w personalistycznej optyce Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Gdańsk 2009, s. 49.

⁶⁶ F.J. Mazurek, *Podstawowe prawo osoby ludzkiej do pokoju*, Społeczeństwo 5/2003, s. 565; zob. Jan XXIII, *Encyklika O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności Pacem in terris*, Paris 1963; zob. też W. Słomka, *Idea pokoju w encyklice Jana XXIII „PACEM IN TERRIS”*, w: E. Sakowicz (red.), *Religie i pokój. Materiały z Sympozjum Naukowego w Państwowym Muzeum na Majdanku (19 maja 1993 r.)*, Lublin 1994, s. 47-58.

⁶⁷ G. da Ferro, *Znaczenie nazwy „pokój”*, Społeczeństwo 4/1995, s. 872.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ M. Zięba, *Kościół w ćwierćwiecze pontyfikatu Jana Pawła II (cz. 2)*, W Drodze 1/2004, s. 22-23.

⁷⁰ L. Łysień, *Prawda*, w: A. Zwoleński (red.), *Encyklopedia nauczania społecznego*, s. 397.

⁷¹ M. Zięba, *Kościół w ćwierćwiecze pontyfikatu Jana Pawła II (cz. 2)*, s. 23-24.

⁷² J. Wał, *Znaczenie działalności charytatywnej w świecie współczesnym według Jana Pawła II*, *Ateneum Kapłańskie* 1/2005, s. 9.

⁷³ *Fides et ratio* nr 92.

⁷⁴ H. Skorowski, *Wolność*, w: A. Zwoleński (red.), *Encyklopedia nauczania społecznego*, s. 582-583.

W przemówieniu⁷³ w ONZ 5 X 1995 r. Jan Paweł II położył szczególny nacisk na zasadę wolności, będącą wspólnym dobrem ludzkości,⁷⁴ zaś w orędziu na XIV Światowy Dzień Pokoju 1981 (Watykan, 8 XII 1980 r.) zatytułowanym: *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność!* zaznaczył, że „istota wolności tkwi we wnętrzu człowieka, należy do natury ludzkiej i jest jej znakiem rozpoznawczym”.⁷⁵

Podstawowym warunkiem budowania pokoju, według Jana Pawła II, była sprawiedliwość⁷⁶ (łac. *iustitia* – zasada zobowiązująca człowieka do respektowania praw innych ludzi w relacjach do osób i rzeczy, a więc do oddania każdemu, co mu się należy).⁷⁷ W encyklice *Laborem exercens* papież zaznaczył, że „zaangażowanie na rzecz sprawiedliwości musi być gruntownie zespolone z zaangażowaniem na rzecz pokoju w świecie współczesnym. (...) Nieproporcjonalny rozkład bogactwa i nędzy krajów i kontynentów rozwiniętych i słabo rozwiniętych domaga się wyrównania oraz szukania dróg sprawiedliwego rozwoju dla wszystkich”.⁷⁸

Papież podkreślał, że „miłość do naszych braci i siostr wiąże się z postawą szacunku i współczucia z gestami solidarności, ze współpracą w służbie wspólnego dobra”.⁷⁹ Uczył miłości, w realizacji której człowiek odnajduje sens swojego życia w służbie drugiemu człowiekowi, a zwłaszcza w dawaniu siebie najbardziej biednym duchowo i materialnie.⁸⁰

Podczas pożegnania prezydenta USA Jimmy'ego Cartera⁸¹ (6 X 1979 r.) Jan Paweł II zaznaczył, że „we własnym zakresie wspólnota polityczna i Kościół są wzajemnie niezależne i samorządne. A jednak, z odmiennego tytułu każde z nich pozostaje w służbie osobistemu i społecznemu powołaniu tych samych istot ludzkich. Kościół Katolicki ze swej strony będzie w dalszym ciągu czynił wysiłki, aby przyczynić się do popierania sprawiedliwości, pokoju i godności

⁷³ Zob. J.-B. R a i m o n d, *Jan Paweł II. Papież w samym sercu historii. Apostoł prawdy i wolności jako dyplomata i polityk*, s. 34–38.

⁷⁴ J.M. D o ł ę g a, *Zasady cywilizacji życia, pokoju i miłości w ujęciu Jana Pawła II*, s. 338.

⁷⁵ Zob. J a n P a w e ł I I, *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność!* w: K. C y w i ń s k a i i n. (red.), *Paweł VI, Jan Paweł II, Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, Rzym-Lublin 1987, s. 123–133.

⁷⁶ C. R y s z k a, *Jan Paweł II Wielki*, s. 369.

⁷⁷ J. K a l i n i u k, *Sprawiedliwość*, w: A. Z w o l i ń s k i (red.), *Encyklopedia nauczania społecznego*, s. 482.

⁷⁸ *Laborem exercens* nr 2.

⁷⁹ W. C h r o s t o w s k i (red.), *Joannes Paulus II – in memoriam. Księga pamiątkowa Stowarzyszenia Biblistów Polskich ku czci Ojca Świętego Jana Pawła II*, Warszawa 2006, s. 316, przyp. 121.

⁸⁰ M. C h m i e l e w s k i (red.), *Jan Paweł II – Mistrz duchowy*, Lublin 2006, s. 137.

⁸¹ J. Carter – prezydent USA w latach 1977–1981.

przez zaangażowanie swoich przywódców, członków swoich wspólnot i przez ciągłe głoszenie, że wszyscy ludzie są stworzeni na obraz i podobieństwo Boże i że są braćmi i siostrami, dziećmi jednego Ojca Niebieskiego”.⁸²

Solidarność i globalizacja solidarności

Postawa solidarności powinna być stylem i narzędziem polityki. Jest ona rozumiana jako mocna i stała wola angażowania się na rzecz wspólnego dobra. Owocem takiej polityki będzie pokój. Ludzie powinni popierać i rozwijać wychowanie dla pokoju i zwalczanie postaw egoizmu, nienawiści, wrogości. Trzeba wspierać solidarność międzyludzką, ponieważ jest ona drogą do pokoju i rozwoju.⁸³

Podczas spotkania z intelektualistami i przedstawicielami klasy rządzącej (Santa Cruz, Boliwia, 12 V 1988 r.) Jan Paweł II zaznaczył, że „żyjąc w duchu solidarności wejdziemy na drogę wiodącą do autentycznego wyzwolenia społeczno-gospodarczego i unikniemy wyzysku, ucisku i nie liczenia się z bliżnim – bolesnych przejawów grzesznych struktur, z powodu których niekiedy staje się coraz trudniejsze umocnienie pokojowego współżycia”.⁸⁴

W adhortacji *Ecclesia in Europa*⁸⁵ Jan Paweł II podkreślił, że istotnym elementem duchowego powołania Europy jest czynny udział w „promowaniu i urzeczywistnianiu globalizacji w solidarności”.⁸⁶ Papież wielokrotnie zaznaczał, że proces globalizacji sam w sobie nie jest czymś złym bądź sprzecznym z naturą ludzkiej społeczności. Dopiero deficyt solidarności i wartości jej towarzyszących, takich jak równość, sprawiedliwość i wolność oraz bałwochwalcza postawa wobec rynku, czynią z tego procesu prawdziwe zagrożenie dla człowieka.⁸⁷

Globalizacja solidarności⁸⁸ oznacza tworzenie międzynarodowych powiązań gospodarczych czy powstania takiego ogólnoswiatowego nowego ładu gospodarczego, który dawałby szansę rozwoju krajom najuboższym, niwelowwał drastyczne różnice między poszczególnymi państwami, przede wszystkim

⁸² A. W i c z o r e k (oprac.), *Jan Paweł II do polityków (1978-2005)*, s. 108.

⁸³ *Sollicitudo rei socialis* nr 39; por. K. T y s z k a, *Polityka według Jana Pawła II*, s. 183.

⁸⁴ A. W i c z o r e k (oprac.), *Jan Paweł II do polityków (1978-2005)*, s. 557.

⁸⁵ Zob. J a n P a w e ł I I, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Europa – Kościół w Europie Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnic oraz do wszystkich wiernych w Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy*, Poznań 2003.

⁸⁶ *Ecclesia in Europa* nr 112; por. Z. B o r o w i k, *Rola Europy w budowaniu pokoju w świetle adhortacji Ecclesia in Europa*, *Społeczeństwo* 5/2003, s. 603.

⁸⁷ *Tamże*.

⁸⁸ Zob. Z. W a l e s z c z u k, *Globalizacja solidarności. Solidarność odpowiedzią na wyzwanie procesów globalizacji w świetle nauczania społecznego Jana Pawła II*, Wrocław 2006.

w kontekście globalizacyjnych procesów.⁸⁹ Papież uważał, że globalizacja bez solidarności będzie wytwarzać nowy rodzaj nierówności ekonomicznej, jak również przedłużać i powiększać niesprawiedliwości.⁹⁰

W liście *Novo millennio ineunte*⁹¹ Jan Paweł II podkreślał, że wyzwaniem pod adresem ekonomii jest poczwórny postulat: odpowiedzialności ekologicznej, ukierunkowania na wartość pracy, globalizacji solidarności, jak również stworzenie możliwości dla oddłużenia krajów najuboższych.⁹²

Przebaczenie

W orędziu na Wielki Post w 2001 r. Jan Paweł II powiedział, że „jedyną drogą do pokoju jest przebaczenie. Przyjęcie i ofiarowanie przebaczenia umożliwia nadanie nowej jakości relacjom między ludźmi, przerywa spiralę nienawiści i zemsty, kruszy „kajdany zła” krępujące serca przeciwników. Dla krajów dążących do pojednania i dla wszystkich, którzy pragną pokojowego współistnienia ludzi i narodów, nie ma innej drogi niż przebaczenie – przyjęte i darowane”.⁹³ Przebaczenie nie było dla papieża oznaką słabości, ale było świadome i „mocne mocą miłości”.⁹⁴ Uczył, że „przebaczyć to znaczy odwołać się do dobra, które jest większe od jakiegokolwiek zła”.⁹⁵ Przebaczenie w wymiarze społecznym i politycznym ma prowadzić do nowego pojednania między zwaśnionymi wspólnotami, jest więc również kategorią polityczną.⁹⁶

W orędziu na XXX Światowy Dzień Pokoju 1 I 1997 r. pt. *Przebacz, a zasnasz pokój* Jan Paweł II zwrócił się do wszystkich z apelem, by dążyli do pokoju drogami przebaczenia. „Zdaję sobie w pełni sprawę, jak bardzo przebaczenie może się wydawać sprzeczne z ludzką logiką, bo ona często kieruje się zasadą rywalizacji i odwetu. Przebaczenie natomiast czerpie natchnienie z logiki

⁸⁹ H. Skorowski i in., *Świat u progu XXI wieku. Wybrane zagadnienia z problematyki międzynarodowej. Studium z katolickiej nauki społecznej*, Warszawa-Tyczyn 2006, s. 436-437.

⁹⁰ *Tamże*, s. 439, przyp. 239.

⁹¹ Zob. L'Osservatore Romano (wyd. pol.) 2/2001, s. 4-23.

⁹² Por. H. Skorowski i in., *Świat u progu XXI wieku. Wybrane zagadnienia z problematyki międzynarodowej. Studium z katolickiej nauki społecznej*, s. 436-437; zob. S. Chomętowski, *Zadłużenie międzynarodowe*, w: A. Zwoliński (red.), *Encyklopedia nauczania społecznego*, s. 593-596.

⁹³ *Jan Paweł II o przebaczeniu*, Cuda Jana Pawła II. Na drodze do świętości, nr 7, Warszawa 2006, s. 14.

⁹⁴ K. Sidor, *Wzgórze Watykańskie*, Warszawa 1985, s. 430.

⁹⁵ J. Kędzierski (red.), *Jan Paweł II – Apostoł Prawdy*, Włocławek 2005, s. 211-212, przyp. 66.

⁹⁶ P. Mazurkiewicz, *Przebaczenie jako kategoria polityczna*, *Społeczeństwo* 2/2005, s. 207.

miłości – tej miłości, którą Bóg darzy każdego człowieka, każdy lud, całą ludzką rodzinę”.⁹⁷

Prawa człowieka

Prawa człowieka⁹⁸ stanowiły dla Jana Pawła II podstawowe kryterium oceny ideologii społecznych, systemów politycznych oraz programów działania.⁹⁹ Od początku pontyfikatu wskazywał na człowieka jako na „drogę Kościoła”.¹⁰⁰ Nawiązywał m.in. do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, ONZ, encykliki *Pacem in terris* Jana XXIII.¹⁰¹ Problematykę tych praw poruszył Jan Paweł II w encyklikach: *Redemptor hominis*,¹⁰² *Laborem exercens*, *Redemptoris missio*,¹⁰³ *Evangelium vitae*.¹⁰⁴

Bez Jana Pawła II nie byłoby możliwe uczynienie „gramatyki praw człowieka” podstawą języka polityki, jak również uczynienie Kościoła katolickiego „największym na świecie instytucjonalnym obrońcą praw człowieka”.¹⁰⁵ Dopiero ten papież uczynił przestrzeganie praw człowieka podstawowym kryterium oceny społeczeństw. Podkreślał nierozdzielność wszystkich praw człowieka, ich całościowy charakter, połączony z integralną wizją człowieka.¹⁰⁶ Za jednością praw człowieka przemawia ich podstawa, czyli godność osoby ludzkiej.¹⁰⁷

Należy pamiętać, że wolność religijna stanowi jeden z najważniejszych wyrazów przekonania, iż człowieka nie sposób uczynić przedmiotem systemów społeczno-politycznych bądź nawet prawnie ujętych porządków prawdy.¹⁰⁸ We

⁹⁷ Zob. J. Jękołt, P. Słabek (red.), *Orędzia Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1998.

⁹⁸ Zob. M. Filipiak, *Prawa człowieka. Bibliografia wypowiedzi Jana Pawła II z lat 1978-1999*, *Ethos* 1-2/1999, s. 471-496.

⁹⁹ C. Ryszka, *Jan Paweł II Wielki*, s. 119.

¹⁰⁰ S. Opieła, *Jan Paweł II wobec człowieka (I)*, s. 69.

¹⁰¹ *Jan Paweł II o prawach człowieka*, Cuda Jana Pawła II. Na drodze do świętości, nr 14, s. 15.

¹⁰² Zob. T. Króla (red.), *Jan Paweł II. Encyklika Redemptor hominis*, Warszawa 2007.

¹⁰³ Zob. *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 1/1991, s. 4-37.

¹⁰⁴ *Jan Paweł II o prawach człowieka*, Cuda Jana Pawła II. Na drodze do świętości, nr 14, s. 15; zob. Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium Vitae o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*, Watykan 1995; znaczące dokumenty Kościoła katolickiego dotyczące praw człowieka zob. S. Feil, J. Kupny (red.), *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, s. 64, przyp. 27.

¹⁰⁵ M. Zięba, *Jan Paweł II – apostoł jedności*, *Więź* 4/2004, s. 58.

¹⁰⁶ R. Rajcki, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, s. 40.

¹⁰⁷ S. Feil, J. Kupny (red.), *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, s. 72.

¹⁰⁸ B. Smółka, *Jan Paweł II koncepcja wolności*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* t. 17, 1997, s. 85.

wspomnianym już orędziu na XIV Światowy Dzień Pokoju 1981, papież podkreślał, że „wolność sumienia i religii jest pierwszym i niezbywalnym prawem osoby ludzkiej, a nawet więcej, można powiedzieć, że w stopniu, w jakim dotyka ona najbardziej intymnej sfery ducha, podtrzymuje głęboko zakotwiczoną w każdej osobie rację bytu innych wolności”.¹⁰⁹

W siedzibie UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury) w Paryżu 2 VI 1980 r. papież zwrócił się do przedstawicieli państw z zasadniczym apelem: „Budujcie pokój od samego fundamentu: od poszanowania wszystkich praw człowieka, zarówno tych, które dotyczą materialno-ekonomicznych, jak też tych, które dotyczą duchownych i wewnętrznych wymiarów jego bytowania w tym świecie”.¹¹⁰

W encyklice *Laborem exercens* czytamy, że „poszanowanie (...) praw człowieka stanowi podstawowy warunek pokoju w świecie współczesnym – zarówno pokoju wewnątrz poszczególnych państw i społeczeństw, jak też w obrębie stosunków międzynarodowych”,¹¹¹ zaś w encyklice *Sollicitudo rei socialis*: „Doprawdy, taki model rozwoju, który by nie szanował i nie popierał praw ludzkich, osobistych, społecznych, ekonomicznych i politycznych, łącznie z prawami narodów i ludów, nie byłby godny człowieka. (...) Aby rozwój był pełny, winien urzeczywistniać się w ramach solidarności i wolności, bez poświęcania pod jakimkolwiek pozorem jednej czy drugiej”.¹¹²

W papieskim nauczaniu filozofia, etyka, religia i polityka wzajemnie się przenikały. Obie sfery, tj. duchowa i polityczna, były nieodłączne w papieskiej działalności międzynarodowej. Jan Paweł II zdawał sobie sprawę, że współczesny świat wymaga również politycznego zaangażowania. Należy jednoznacznie podkreślić, że papież nie był politykiem, a fundamentalnym hasłem i wezwaniem pontyfikatu Jana Pawła II było: „Nie lękajcie się. Otwórzcie granice państw, systemów ekonomicznych i politycznych, szerokie dziedziny kultury, cywilizacji, rozwoju”.¹¹³ Te słowa są fundamentem, na którym papież budował koncepcję nowego ładu światowego. Nie tylko podążał za zmianami, ale również sam starał się pewne zmiany wywoływać, przyspieszać, by zbudować bardziej pokojowy świat. Nie zważając na krytykę, papież przedstawiał rozwiązania, które politykom mogły wydawać się nie do przełamania. Wniósł do polityki odniesienie etyczne, co miało głębokie skutki. Celem politycznego zaangażowania Jana

¹⁰⁹ Zob. Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność!* w: K. Cywińska i in. (red.), *Paweł II. Jan Paweł II. Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, s. 123-133.

¹¹⁰ J. Kowalczyk, *Papież i dyplomacja pokoju*, s. 170-171, przyp. 13.

¹¹¹ *Laborem exercens* nr 16.

¹¹² *Sollicitudo rei socialis* nr 33.

¹¹³ G.F. Svidercoschi, *Papież, który nie umiera. Dziełactwo Jana Pawła II*, tłum. M. Wolińska-Riedi, Warszawa 2009, s. 35.

Pawła II była zawsze troska o dobro wspólne. Podkreślał, że każdy polityk powinien kierować się moralnością.

Podsumowując, należy podkreślić, że trudno sprowadzić rolę Jana Pawła II tylko do politycznego wymiaru. Charakter papieskiej działalności był wielopłaszczyznowy.¹¹⁴ Papież stał się przywódcą, nie sprawując władzy politycznej,¹¹⁵ był pasterzem Kościoła katolickiego.¹¹⁶ Nauczał¹¹⁷ jako głowa Kościoła, a nie jako polityk, dający wskazówki polityczne. Ukazywał osobę ludzką w centrum wszystkich działań, również politycznych, uważając, że racją bytu wszelkiej polityki jest służba człowiekowi.¹¹⁸

Sylvia Górzna, Słupsk

II. RELIGIJNOŚĆ A INTEGRACJA KULTUROWA PALESTYŃCZYKÓW W POLSCE

Spółeczność palestyńska zamieszkująca w Polsce pozostawała dotąd poza zainteresowaniem osób zajmujących się badaniami naukowymi. Niniejszy artykuł stanowi plon badań przeprowadzonych w latach 2011-2012 pod patronatem Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego wśród Palestyńczyków zamieszkujących w Polsce – w Warszawie, Krakowie, Łodzi oraz Wrocławiu. Analizie został poddany stopień ich integracji kulturowej w społeczeństwie polskim. Na pytanie, jaką rolę odgrywa w tym procesie religijność, próbuje odpowiedzieć niniejszy tekst.

Palestyńczycy w większości wyznają islam. Bycie muzułmaninem wymaga wiary w zasadnicze dogmaty islamu, wykonywanie rytualnych obowiązków regulujących życie codzienne. Rytuły i obowiązki można kwalifikować w ramach prawa: zasady odmawiania modlitwy, pielgrzymki, płacenia jałmużny, postu itd.

Prawo muzułmańskie reguluje nawet takie sprawy, jak zakazy i ograniczenia dotyczące jedzenia. Podstawą do tego są odpowiednie przepisy zawarte bezpośrednio w Koranie. Najważniejszym z zakazów jest znany z religii semickich zakaz spożywania wieprzowiny oraz krwi, a także padliny i mięsa zwierząt złożonych na ofiarę komuś innemu niż Bóg Najwyższy.

¹¹⁴ J. M o s k w a, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 16.

¹¹⁵ *Tamże*, s. 17.

¹¹⁶ J. G r u c a, *Watykan znany i nieznan*, Warszawa 1994, s. 202.

¹¹⁷ Zob. S. K o w a l c z y k, *Z nauczania społeczno-teologicznego papieża Jana Pawła II*, Sandomierz 2004.

¹¹⁸ K. C z u b a, *Moralne fundamenty polityki w nauczaniu Jana Pawła II*, Forum Teologiczne t. 8, 2007, s. 96.